

Område B – Hyttan

Historik

Namnet Pershyttan omtalas redan omkring år 1380. Historien berättar om en Lars Masmästare, boende på nämnda plats, i samband med ett underverk, som genom den Heliga Birgitta skedde med hans dotter. (Nora – Lindesberg genom tiderna del 1 sid 679). Hyttans historia i ett tidigare skede finns det mycket få uppgifter om. Från år 1737 till 1832 finns dock en diger lunta, innehållande protokoll från stämmor med Pershytte hyttelag, som ger en god och detaljrik bild av allt som hände. Första protokollet meddelar att det förekom besiktning och utstakning av hytteblecket. År 1741 nedlades Nya Pershytte hytta och blåsningen överflyttades då till Gamla Pershyttan. Samtidigt blev även bergsmännen vid Knapptorp överflyttade till Gamla Pershyttan.

År 1779 ombyggdes hyttan av Stegresaren Nils Olsson i Belgsjöbodan. År 1816 blev Lockhytte hytta nedlagd på grund av skogsbrist och även dess bergsmän fick flytta till Gamla Pershyttan, vilket skapade en hel del problem. Nya kolhus fick byggas. Sådana låg söder om hyttan på ömse sidor om vägen till Nya Pershyttan. En körbro över vägen förband en del av kolhusen. På hyttbacken låg även rostgroparna för malmen, vilka dock på grund av eldfaran flyttades därifrån år 1804. En eldsvåda uppstod i hyttan år 1825 till följd av att Stegresaren Aron Carlsson, Bergatorp, som det i protokollet hette, ”företagit sig Tjärbrå Hytte Hjulet samt skulle, i tanka att ytterligare bevara detsamma för röta, derefter låta röken af påtänd gammal Näfver fästa sig uti den af samma eld något uppvärmda Tjärnan”. Nävern följde då med hjulet upp under taket och hela hyttan brann ned. Den nybyggdes samma år i något förbättrat skick under ledning av Aron Carlsson, som fick en mild dom för den olycka han åsamkat.

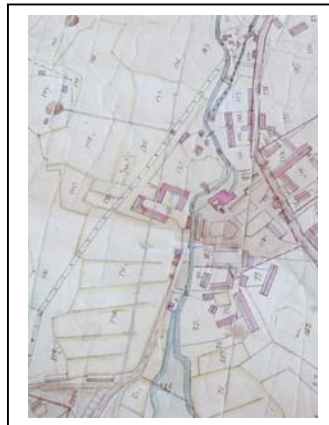
Vid hyttstämman 1854 beslöt man att bygga en helt ny hytta fastän den gamla var från 1820-talets slut. Den hytta som då byggdes 1856 (bredvid den gamla) skulle enligt övermasmästaren Ludvig Rinnman överträffa alla andra masugnar i landet. Det är den hytta som vi ser idag.

I äldre tider ägdes hyttan av bergsmän, av vilka de flesta bodde i byn. Några år inpå 1800-talet ägde brukspatron Johan Hoffman på Ramshyttan omkring 1/3 av andelarna i Pershytte hytta. Hans son Detlof (Janne) Hoffman (1850-61) kom över ytterligare lotter i Hyttelaget och kom rent av att dominera detta. Hoffman sålde 1861 Ramshytte bruk med vad därtill hörde till ett konsortium, som gjorde konkurs 1887. Bruket förvärvades då av förvaltare J Norrbohm, handlanden G E Hellberg och förvaltare J E Haglund, vilka också genom en smart manöver lyckades komma över ¾ av andelarna i Pershytte hytta för 15.200 kronor. De bildade ett bolag kallat ”Kil och Ramshytte Bruksägare”. Detta företag kom på obestånd 1907, varvid deras innehav av andelar i hyttan m.m. köptes av brukspatron Lars Larsson på Bredsjö för 700 000 kronor. Efter att ha sålt en del mark till Holmens Bruk AB, bildade Larsson år 1910 AB Pershyttan. Brukspatron Larsson, ”Bredsjö-Lasse” kallad, gjorde många förbättringar vid hyttan, som hade en glansperiod under den då rådande krigsperioden. År 1918 inköptes hyttan av Johnsonkoncernen, Avesta. Driften nedlades definitivt den 30 april 1953. En del reparations- och konserveringsarbeten har gjorts för att bevara hyttan för framtiden.

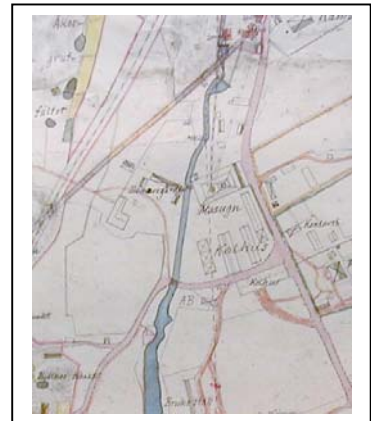
Slaggen från hyttan fick under bergsmanstiden läggas på respektive bruks ägor. Slagg kan därför återfinnas i Dammsjön, i den f.d. Malmbergsmossen, vid de gamla rostgroparna m.fl. platser. Mark för gemensamt slaggstalp avsattes så småningom sydöst om ”Erik Annersgården”. Större delen av detta stalp är nu borttaget. Ett nyare slaggstalp låg vid västra sidan om den s.k. Smeddammen. Limsten togs från Limberget på Gyttorps södra allmänning samt från Bergsäng. Upplaget för limstenen var intill hyttdammen.

1828

1835

1898

Beskrivning

Pershyttan har idag nästan det utseendet som den fick 1856, den största skillnaden är att byggnaden runt pipan brann 1936 och då byggdes den om samt att alla tillbehör (linbana, hundbana, skorstenar med mera) är borta.

Söder om hyttan ligger ett bevarat kolhus, bredvid kolhuset på gräsmattan låg ytterligare tre kolhus som revs 1912. Samtidigt byggdes det stora kolhuset nere vid järnvägen. Väster om hyttan går bäcken som en naturlig avgränsning för hyttområdet. I norr syns fortfarande resterna av den stora slagghögen som delas på mitten av stånggången och banvallen för spåret. Inom området finns det ett bokverk.

Hyttan med masugn t.h. och rostugn t.v. På bilden syns även det stora kolhuset.

Vy från banvallen norr om hyttan. Till vänster i bild skimtar stampen. Rakt fram under pipan ligger rådstugan där utslaget skedde.

Värdering

Hela närområdet runt hyttan har förändrats sedan hyttan lades ner, ändå har så mycket bevarats att vi kan förstå hur det har sett ut. Det medför att miljön har blivit mycket känslig för förändringar och man bör vara väldigt försiktig med att tillföra anläggningar till området. Rostgroparna nordväst om hyttan är viktiga för förståelsen hur malmen förbereddes innan rostugnarna infördes. Hyttan är till utseendet en typisk bergsmanshytta som exteriört inte är unik då flera lika bra hyttor är bevarade i Sverige. Det som gör Pershyttans hytta intressant är interiören. Ingen annan hytta har lyckats bevara så mycket av utrustningen som Pershyttan både gammal och mer modern (1953).

Område C

Övre gruvfältet

Historik

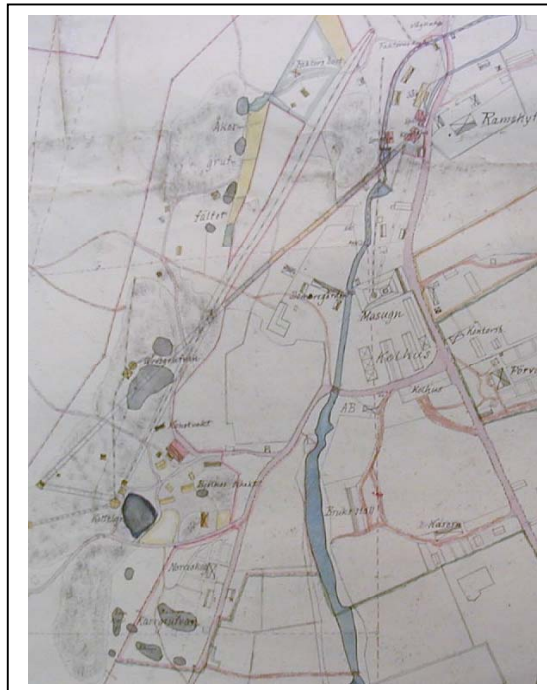
På gruvkartan från 1828 ser man hur konstgången går från första dammen till samtliga gruvor. Tro-
ligtvis är det den konsten som beskrivs år 1666.

Ur bergmästaren Eric Bergenskölds bok "Nora bergslag vid 1784 års slut" kan vi läsa följande:
"Pershytte grufvor har två konster, vilka vårdas av en på stat uppförd Konstknekt. Den nedre till
Stor- och Sundsgrufvorna uppbyggd 1780, den öfra till Kettel- och Kärrgrufvorna med dubbel konst-
gång, dock afdelad med enkel arm ifrån Kettelgrufvan till Greve Bjelkes schakt, varandes dess längd
333 2/3 famn och dess belägenhet bofällig".

Hjulhuset som finns i dag är också med på kartan men är inte ihopkopplat med någon stånggång.
Man kan även se att gruvorna haft vandringar. På 1898 års gruvkarta går ingen konst till Kärrgruvan,
Wrettgruvan eller Åkergruvan, däremot har man anlagt en rutschbana från Kittelgruvan ner till Per-
shytte järnvägsstation år 1873-1874. Vid denna tidpunkt var det nedre hjulhuset i drift med en konst
till Kittelgruvan. Det övre hjulhuset finns ej längre med på kartan.

1828

1898

Sammanfattning

Områdets tydliga spår från olika tiders gruvbrytning göms väl i grönskan och på den relativt begränsade ytan finns allt från spår av tillmakning till befintliga byggnader. Detta gör området till det mest lämpliga för en restaurering. Den mäktiga gråstensvarpen skulle då återfå sin givna plats som utsiktsplats. Undantaget Kärrgruvefältet där brytningen legat nere så länge att naturvärdena börjar ta över.

Hjulhuset med stånggången

Historik

Byggnaden finns med på 1828 års gruvkarta men har ingen stånggång. I relationshandlingarna till kartan står det att hjulhuset är nyuppfört. Det är väl ganska rimligt att konsten togs i drift så snart det gick. Den togs ur drift 1933 och de sista åren gick den endast som läns för Åkergruvan. Konsten förföll sedan fram till 1943 då Prins Vilhelm var på besök för att filma Pershyttan. Man satte då igång den för filmens skull. Sedan stod konsten stilla fram till 1980-talet då man gjorde en stor satsning och renoverade hela hjulhuset samt stånggång. Åke Mossberg berättade att 1973 försökte man dra runt konsten men den var så dålig att de fick ge upp.

Sågen revs i början av 1900-talet, men grunderna finns kvar. Spelhuset som drog uppfordringen i Lockgruvan brann 1915. Även den grunden syns idag väldigt tydligt nedanför hjulhuset. Smedjan byggdes 1882 av G.L. Gustafsson. Idag finns bara grundresterna kvar. Snickeriet står fortfarande och fungerar numera som gruvmuseum.

Hjulhuset - Beskrivning

Byggnaden som uppfördes 1828 inrymmer ett vattenhjul med en diameter på 11,2 m samt ett linspel. En öppen träränna förser bröstfallshjulet med vatten.

Grund:	sten
Stomme:	slaggflis troligtvis gjuten
Fasad:	spritputsad vit
Tak:	sadeltak på åsar med enkupigt lertegel

Stånggången - Beskrivning

Stånggången består av trä med beslag av järn, allt står på natursten. Den är ca 200 meter lång och är helt eller delvis renoverad på 1980-talet. När stånggången var i full drift förde den över kraft till fyra gruvor samtidigt. Idag kan man följa spåren efter stånggången i naturen, där stenar med hål visar var varje stödben och vändbrott stått. Det finns även ett par mer eller mindre hoprasade vändbrott samt en rekonstruktion av en bugare.

Vändkors vid Gråstensvarpen

Rekonstruktion av bugare

Värdering

Konsten är en av de viktigaste anläggningarna för den tidiga gruvdriften. Den drev oftast pumpar för att hålla gruvorna fria från vatten, men kunde även driva linspel mm. Konsten är unik i sitt slag på grund av att den finns kvar, att den fungerar samt att den ligger i detta område med alla lämningar från gruvor till hytta.

Åkergruvan

Historik

Detta är ett av de yngsta gruvfälten i området. Troligen började man bryta på 1820-talet. På 1828 års gruvkarta ser man att det går en stånggång till gruvan samt att det finns en vandring. 1898 finns det en lave men ingen konst. Det var inte ovanligt att man övergav gruvor ett par år eller mer för att sedan med nya krafter samt ny teknik börja brytningen igen.

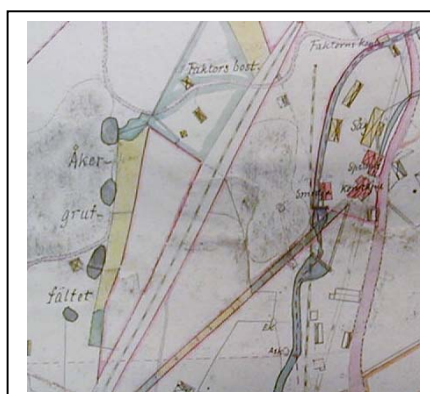
1917 påbörjades brytningen i Åkergruvan efter att ha legat nere under flera år står det i gruvbolagets anteckningar. Men brytningen pågick inte så länge för redan 1923 upphörde den. 1926 var man i gång igen och byggde om laven, likaså 1931 då man byggde dubbel uppföring. Konstgången som var i drift fram till 1933 användes för att länsa Åkergruvan genom Wrettgruvan. År 1934 byggde man ett sovringsverk för Åkergruvan nere vid järnvägen. 1956 brann maskinhus och gruvstuga var efter ett nytt uppfördes. Driften i gruvan fortskred fram till 1966 då den lades ner.

Beskrivning

Gruvområdet är det nordligaste i det övre fältet. De byggnader som finns bevarade är laven, gruvstuga/maskinhus samt ett äldre transformatorshus. Precis bakom gruvstugan går ett dike som egentligen är resterna efter rutschbanan som byggdes 1873. Hela området är så igenväxt att det är omöjligt att hitta rester eller spår av äldre anläggningar.

1828

1898

Värdering

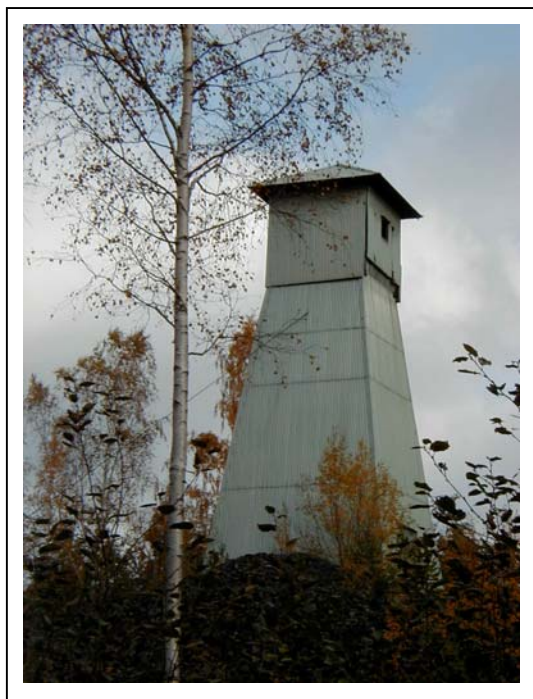
I dag finns laven från 1917 och spelhus/gruvstuga från 1956 kvar. Detta gruvområde som tillhör Pershyttans övre gruvfält är ordentligt igenväxt och behöver rensas upp. Områdets värde är inte så stort, om man ser det isolerat, eftersom det finns välbevarade små gruvområden runt om i bergslagen. Laven är dessutom rensad från många viktiga detaljer. Men som del i helheten förhöjer Åkergruvan Pershyttans värde då den representerar det moderna brytningssätt som fanns på 1960-talet. Man får en kontinuitet i gruvdriften från medeltiden med spår av tillmakning fram till 1900-talets moderna metoder. Den totala värderingen blir att gruvan är en mycket viktig del i helheten och måste bevaras.

Gruvstuga / maskinhus

Gruvstuga / maskinhus

Åkergruvans lave

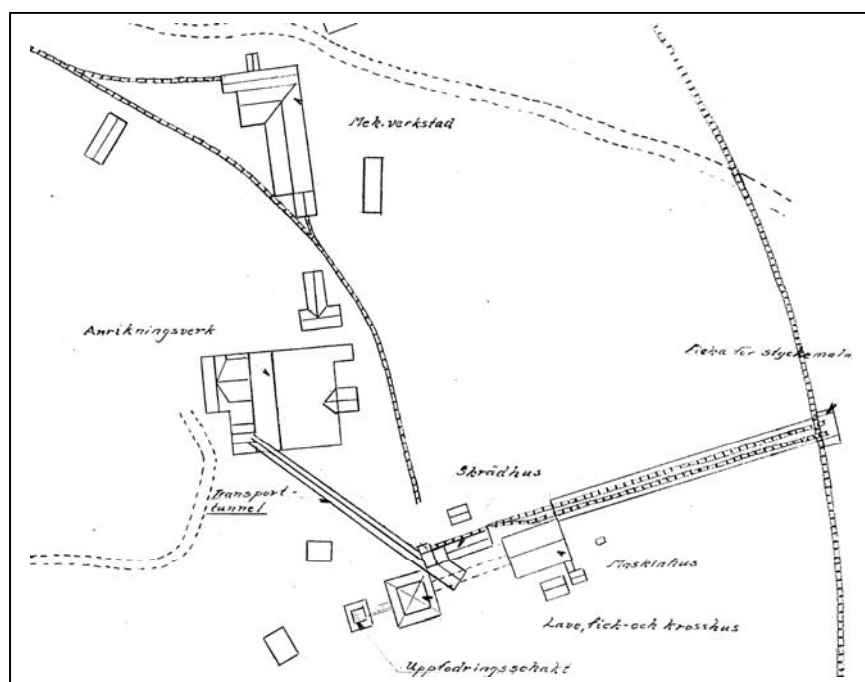
Transformatorstation

Område E – Järnvägen

Smalspårsbanan

Historik

Den smalspåriga järnvägen byggdes 1916 för att förbinda övre fältet med det nedre fältets anrikningsverk. Banan var 1450 meter lång och spårvidden var 600 mm (Decauville). 1917 byggdes en bibana på 500 meter till Lockgruvan. Samtidigt inköptes ett fyrkopplat lokomotiv på 30 hk. Detta kan tyda på att banan var hästdriven första året. Anledningen till att man byggde banan var att de äldre varparnas höga mineralinnehåll nu kunde utvinnas i det nya anrikningsverket.

Beskrivning

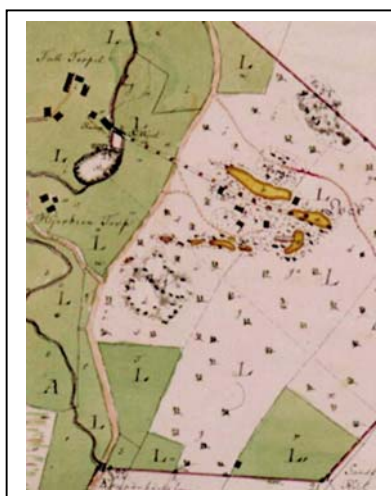
Idag finns lokstallet samt två andra byggnader kvar av den smalspåriga banan. Spåren är borta och endast fragmentariska bitar av banvallen finns kvar.

Värdering

Små industribanor var mycket vanliga vid större anläggningar, men de flesta är idag borta. Den smalspåriga banan är en viktig länk för att förstå hur området runt Pershyttan har utvecklats. De

byggnader som idag finns kvar bör uppmärksammas. Vid en turistexploatering av området bör man fundera på om det inte vore lämpligt att återuppbygga spåret för att transportera besökare från det övre fältet med hyttan ner till Storgruvefältet och anrikningsverket, kanske med en bibana till Lockgruvan.

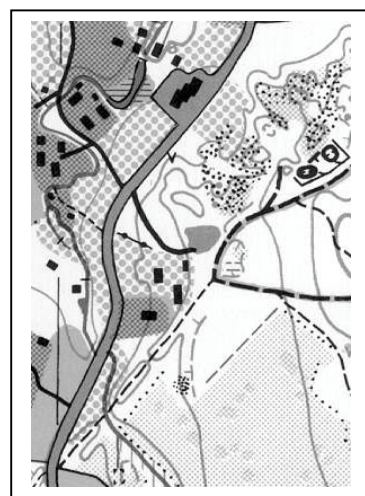
Område F - Lockgruvan och vattenkonsten

1828

1898

1992

Historik

Lockgruvefältet anses vara ett av de äldsta i Pershyttan. Tidigare fanns det flera gruvor inom området men de är idag igenfyllda. Slihälle- och Skäggegruvorna är två gruvor som under 1400-talet ägdes av Sten Sture d.ä. och som troligtvis låg inom Lockgruvefältet. En av de tidigaste uppgifterna angående en vattenkonst vid Lockgruvan är från 1744 och då har den en längd på 78 famnar. Under större delen av 1800-talet bearbetades gruvorna i området och 1873 byggdes en malmrutschbana ner till Pershytte station. 1902 inköptes en Munktell lokomobil på 14 hk för att driva ett gruvspel. 1906 brann hjulhuset och spelhuset ner. Hjulhuset byggdes upp igen och det är det som vi ser idag.

1909 upphörde arbetet vid Lockgruvan men vattenlänsningen hölls igång några år till. 1916 uppskattades svagmalmstillgångarna i varparna till 40 000 ton. För att ta hand om detta byggdes 1917 en 500 meter lång bibana till den smalspåriga järnvägen. Lockgruvan är 160 m djup och har förbindelse med Storgruvan med två orter.

Beskrivning

Lockgruveområdet är det östligaste och består mestadels av gråstensvarp. Varpen har vid flera tillfällen bearbetats och flyttats om för att hitta äldre varp med fyndig sten. Det finns idag inga byggnader kvar vid gruvfältet men hjulhuset till stånggången nere vid Smygarebäcken är bevarat. I söder ser man resterna av den rutschbana som anlades 1873 för att få ner malmen till järnvägen. Det finns även ett stort schakt med möjlighet till nedstigning.

Vattenkonsten

Hjulhuset

Vattenhjulet

Grund:
Tuktad sten med utloppskanal i norr.

Stomme:
Stolpkonstruktion i trä.

Tak:
Brutet åstak med spån.

Dörrar:
Pardörrar av trä, utåtgående, svarta.
Liten plankdörr, svart

På vänstra kortsidan gick rännan in till vattenhjulet som är ett bröstfallshjul. Östra kortsidan har öppningar för armarna. Det finns spår efter fler anläggningar på platsen. Tuben till kraftverket börjar här och kanske är det vattenrännans tillopp som använts.

Värdering

Området är det som är mest förändrat och bearbetat efter det att gruvdriften nedlagts. Dessa moderna spår är intressanta eftersom de visar utvecklingen i gruvindustrin. Lockgruvans schakt som är nedstigningsbart har ett högt pedagogiskt och kulturhistoriskt värde likaså åsen efter rutschbanan samt hjulhuset vid Smygarebäcken.

Område G - Kvarnen och resterna efter sågen

1828

1898

1992

Historik

Sågen som låg på den östra sidan finns med på gruvkartan från 1828. Den var från början vattenhjulsdreven men blev så småningom moderniserad och då satte man in en turbin för driften. 1964 var sågen så dålig att den revs.

Kvarnen uppfördes 1835 som en ganska liten byggnad men blev med tiden utbyggd både fram och bak. Det utseende den har idag är från 1890-talet.

Grund:
Sten

Stomme:
Timmer/stående stolpkonst

Fasad:
Timmer/stående panel faluröd

Tak:
Sadeltak med tegel

Fönster:
Trä med svarta luckor

Dörrar:
Trä

Övrigt:

Den timrade delen av byggnaden är den äldsta delen, från 1835. Resterna efter trärännan till turbinen finns fortfarande kvar vid såggrunden.

Beskrivning

Ute i dammen står resterna av en bock? Vilken funktion den haft är ej utrett. Resterna av sågen finns kvar på östra sidan av ån. Kvarnen är nyrustad och i mycket gott skick. Strax bakom ligger resterna av den trätub som går ner till kraftverket.

Värdering

Kvarnen, kvarnstugan, resterna efter sågen och dammen utgör tillsammans en miljö som är värdefull för helheten i Pershyttan.

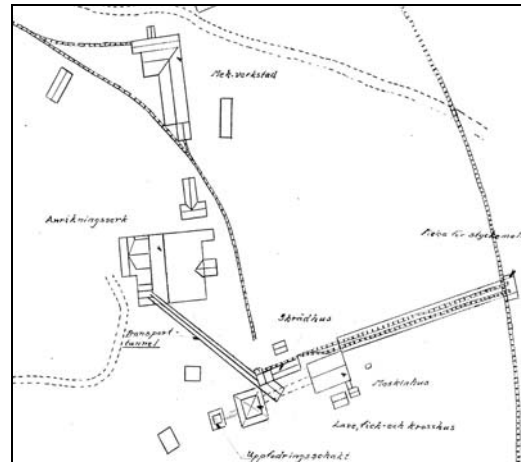
Område I – Storgruvans industriområde

Historik

Storgruvans schakt hette tidigare Bogruveschaktet och började brytas 1895. Från början bröt man endast styckemalm vid Pershytte gruvor, men 1911 började man bygga ett anrikningsverk för att producera slig. Den gamla sligdammen låg i omedelbar närhet av anrikningsverket. Redan 1914 var den fylld och en ny anlades väster om anrikningsverket mellan stickspåren. 1915 insattes en rörkvarn och två stycken magnetseparatorer. 1916 byggde man en smalspårig järnväg från anrikningsverket till övre fältet för att lättare kunna transportera malm mellan fälten.

1942 uppfördes ett nytt maskinhus vid Storgruvan och det gamla turbindrivna spelverket pensionerades. Samtidigt som kompressorn flyttades upp från kraftverket till det nya maskinhuset byggde man ny lave med kross och skrädhus. 1945 insattes diesellok och maskiner för lastning av berg i Storgruvan. 1952 insattes en käftkross och ytterligare en kulkvarn. 1954 var avfallskvarn nummer två full och man byggde en 1300 m lång avloppsledning till Simonstorp. Byggnaderna kom så småningom att helt dränkas i avfallsslig. 1962 monterades Humphreyspiraler och bandtransportör från anrikningsverket till sligupplaget.

1966 byggdes ett nytt kross- och sovringsverk. 1967 upphörde driften vid Pershytte gruvor.

1898

Beskrivning

Området har kvar sitt ursprungliga utseende och endast sjunk- och flytverket från 1966 samt bispåret in är rivet. Anrikningsverket som ligger i slutningen är välbevarat trots att det var "våt" verksamhet i byggnaden. Hela området har problem med vegetation.

Bevarade byggnader är: Smedja med lokstall, gruvstuga, anrikningsverk, gruvlave, maskinhus, ficka för styckemalm, två transformatorshus.

Värdering

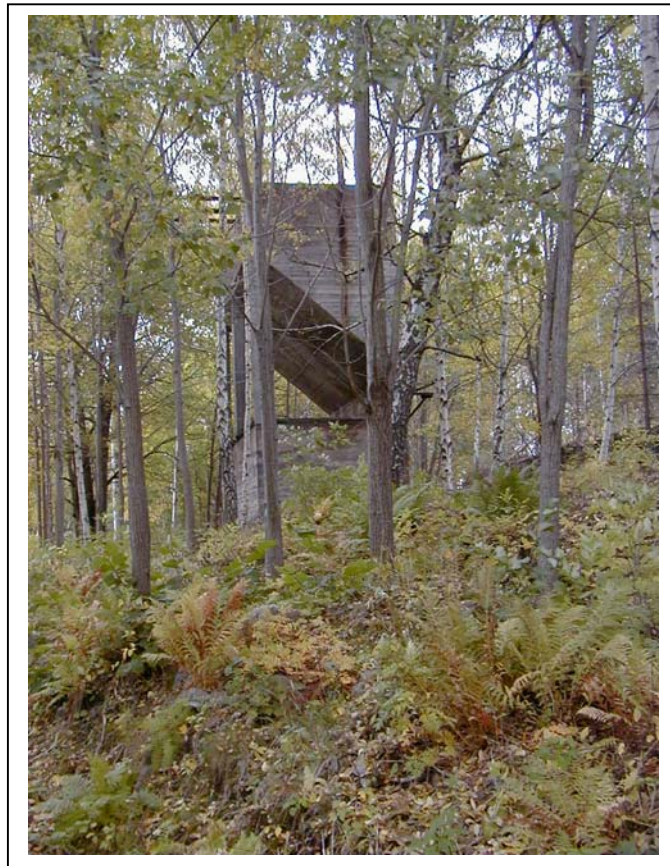
Hela området är välbevarat och troligtvis det enda med ett bevarat anrikningsverk. Att så många ursprungliga byggnader finns kvar gör platsen unik i svensk gruvindustri.

Storgruvans lave och maskinhus.

Storgruvans anrikningsverk.

Malmficka.

Område J - Kraftverket

Historik

Kraftverket uppfördes 1913 av Pershytte Grufvebolag. Vattnet togs från Lockgruvedammen och leddes genom en 617 m lång tub ner till kraftverket. Fallhöjden blev totalt 25,9 m. Man byggde även en 70 m lång avloppskanal. I kraftverket uppfördes samtidigt ett maskinhus med vattenturbin, luftkompressor och gruvspel.

1942 flyttades kompressorn upp till Storgruvans nya spelhus och gruvspelet togs ut drift. 1954 byggdes ny tub till kraftverket.

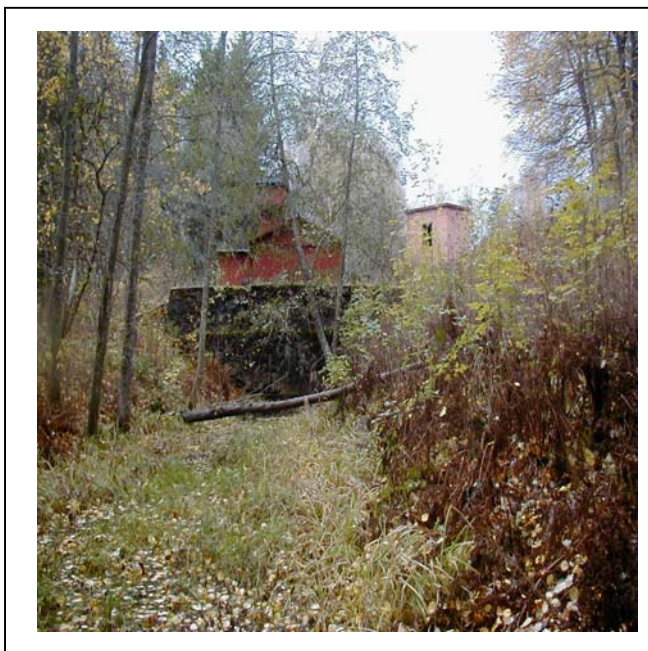
1898

1992

Beskrivning

Idag är det inte mycket kvar av kraftverket. Men av den ursprungliga anläggningen så finns tuben, transformator tornet i tegel, kraftverkets grund och kanalen kvar. Den röda byggnaden uppe på grunden har tillkommit på senare tid. Hela området är mycket igenväxt och det är svårt att se hur det en gång varit.

Transformatorshus

Grund:
Natursten/betong.
Känns som en äldre hjulgrav
som blivit omgjord.

Stomme:
Originalhuset är rivet.
Nyuppförd i trä.

Fasad:
Panel i faluröd.

Dörr:
Port i trä, svartmålad.

Övrigt:
Maskinerna är ej inventerade. Turbinen är enligt uppgift från Brevens bruk.
Kanalen är ca 70 m lång och helt igenväxt.

Värdering

Kraften har spelat en central roll i hela området så även om kraftverksbyggnaden är borta så är anläggningen viktig för områdets helhet. Om kraftverket någon gång blir återuppbyggt bör tuben vara i trä och ligga efter samma sträckning som tidigare. Byggnaden bör få en sådan utformning att den återknyter till det gamla.